

XESCA ENSENYAT

Informe tècnic per a l'Ajuntament de Pollença dins el procediment per a la concessió d'una distinció honorífica en la modalitat de Títol de Filla Il·lustre de la Vila

Dades personals

Francesca Ensenyat Seguí va néixer al Port de Pollença el 7 de novembre de 1951, filla d'una família de pescadors, pel que va viure de primera mà l'arribada dels primers turistes i la transformació d'un món tradicional, basat en l'economia més primària (la pesca, en aquest cas), en una societat totalment nova, abocada al sector terciari. Una transformació no únicament econòmica, sinó també, i especialment, social i demogràfica, amb l'arribada de la immigració peninsular i dels turistes estrangers, i paisatgística, amb el creixement desbocat del nucli urbà del Port de Pollença i la degradació de l'entorn natural (Salas Vives, 2011). Tots aquests fets marcarien profundament la seva vida i, en conseqüència, la seva trajectòria literària.

Estudià el batxillerat a Palma, durant el qual va tenir lloc la publicació del seu primer poemari amb només 18 anys, prologat per Josep M. Llompart (qui considerava l'escriptora com una jove *"amable, respectuosa, gentil; però li heu d'anar un poc amb compte, perquè, dotada d'una extraordinària pupil·la crítica i d'una remarcable aptitud per a la sàtira i la trapelleria, Francesca Ensenyat és ben capaç de prendre-us el pèl amb molta finor"* (Llompart, 2014: 76), li permeté entrar en contacte amb el món literari i conrear nombroses amistats, les més conegudes amb Biel Mesquida o Antònia Vicens. Durant uns anys, es traslladà a Barcelona, on cursà durant un temps estudis de medicina, però sobretot continuà inserint-se en el món literari, entrant en contacte amb autores de la talla de Maria Barbal o Maria-Mercè Marçal.

Ja retornada a Mallorca, va regentar al mateix Port de Pollença una botiga d'articles de pesca batejada amb el mateix nom que el llaüt del pare –Gregaló–, activitat que combinaria amb l'escriptura (Cerdó, 2020). Va tenir tres fills, el major dels quals, Marc Cerdó Ensenyat (Pollença, 1974), també és escriptor i ha estat el responsable de l'edició de les novel·les que s'han publicat pòstumament.

Després de viure uns anys a Can Picafort, Xesca Ensenyat va morir prematurament a l'Hospital Comarcal d'Inca el 14 de maig de 2009, amb 56 anys, a causa d'una malaltia.

Trajectòria literària

Xesca Ensenyat inicià la seva trajectòria literària en l'àmbit de la poesia, publicant, amb tan sols 18 anys, (i encara signant com a Francesca) el poemari *Ciutat de l'horabaixa* (Ed. Cort, 1968), amb il·lustracions d'Antònia Vilà i un pròleg de l'escriptor Josep M. Llompart, qui destaca que la poesia de la mollera “*canta com rares vegades canten els versos d'aquells que, menyspreant l'aprenentatge artesà, volen grimpar esburbats per la drecera. Això li permet assolir, en el seu primer llibre joveníssim, encerts ben positius de pura expressió*” (Llompart, 2014: 77). Tot i ser el seu únic poemari, aquest llibre fou destacat dins el panorama literari del moment, fins al punt que va ser seleccionat per a l'exposició *Irradiacions: La literatura catalana a les Illes Balears: El segle XX*, comissariat per Carme Castells, gerent de la Fundació Mallorca Literària (Varis Autors, 2005: 175).

No obstant, tot i que el 1982 publicaria un poema en el número 2 de la revista *Tectual*, i el 1983 un altre a la revista *Àmpit. Poètiques possibles*, ambdues dirigides per Carles Hac Mor, i alguns poemes més en el seu *blog*, Xesca Ensenyat ben aviat transità cap a la narrativa i l'any 1976 ja guanyà el Premi Ciutat de Manacor amb la seva primera novel·la, *L'amagatall de guipur* (Llibres Turmeda, 1976). També el 1977 guanyà el premi de narrativa curta “Miquel Duran” amb el relat “Uns cabells mortalment obscurs”.

L'any 1984, amb la segona novel·la, *Villa Coppola* (La Magrana, 1984) guanyà el prestigiós Premi Ciutat de Palma-Llorenç Villalonga, que, publicat a Barcelona, li permeté entrar de ple en primera línia del panorama literari en llengua catalana. Fou en aquesta novel·la en la que apareix, per primera vegada, el poble de Bellpuix, un lloc que ha estat recollit en el *Diccionari dels llocs imaginaris dels Països Catalans* de Joan Lluís-Lluís (2006), amb fortes concomitàncies amb el poble de Pollença i que, juntament amb altres espais apareguts posteriorment com el País d'Urxella o Tarrella retraten fidelment la vida tradicional marinera del Moll pollencí i la seva transformació amb l'arribada del turisme, una transformació que podria ser traslladada a qualsevol indret costaner de Mallorca, les Balears i, inclús, de molts llocs de la Mediterrània, fet que dota tota l'obra literària d'Ensenyat d'una gran universalitat partint dels referents locals. Aquest univers temàtic trobaria punts en comú amb la generació de narradors mallorquins de la dècada dels 70, formada per autors com Carme Riera, Antònia Vicens, Gabriel Janer Manila, Maria Antònia Oliver, Pau Faner, Guillem Frontera, etc., tot i que el fet de ser una mica més jove que aquests, juntament amb la seva gran singularitat estilística, feu que el camí literari d'Ensenyat anés una mica per lliure, tal com passà també, per exemple, amb Miquel Rayó (Arnau, 2004).

La consolidació de Xesca Ensenyat com a escriptora d'èxit tendria lloc, especialment, al llarg de la dècada dels anys noranta. El 1992 es publicava la tercera novel·la, titulada *Una moda fresqueta*, en la prestigiosa col·lecció de narrativa de l'editorial Empúries, mentre que el relat "Taxidèrmia" guanyà el Premi Joan Cid i Mulet (Cerdó, 2020).

El 1994 seria un any especialment prolífic. Per una part, el 1994 Xesca Ensenyat guanyà el Premi Ramon Muntaner de Literatura Juvenil, dins dels Premis Literaris de Girona amb el llibre de memòries literàries *Quan venia l'esquadra* (Moll, 1994). El Ramon Muntaner és un dels principals, si no el que més, premis literaris per a literatura juvenil en llengua catalana i *Quan venia l'esquadra* esdevindria, sense cap tipus de dubte, l'obra més coneguda d'Ensenyat. Mitjançant de les seves pàgines, el lector s'introdueix a la vida del Port de Pollença al voltants dels anys cinquanta i seixanta, on tant per la memòria personal (les ties cosidores, les monges, les berenades, les festes i els funerals, els americans...), com la col·lectiva (la introducció de la televisió a les llars) és recreada amb una fina ironia per l'autora. Així, enllaçant els records ens ofereix un quadre molt viu de la vida al Port de Pollença '*quan venia l'esquadra*' americana.

De *Quan venia l'esquadra*, l'escriptor Avel·lí Artís-Gener, conegut com a Tísner, digué que "*és un llibre absolutament fantàstic, ple de gràcia i de mar, de misteris abissals contemplats per un infant una mica descregut, i de lluentors d'estaca i d'escuma. Un llibre singular, sense precedents i probablement sense gaire posteritat*", en l'article publicat al diari *Avui* "L'essència feliç de la literatura", el 8 de desembre de 1994 (citats per Cerdó, 2020: 11).

Per altra part, el mateix 1994, Ensenyat també guanyà el Premi de Novel·la Breu Ciutat de Mollerussa amb *Massa vi per a un sol calze* (Columna, 1994), una novel·la on, sense deixar de banda la qüestió de l'arribada del turisme, es diferencia de la resta de la seva obra en realitzar un retrat sarcàstic de la part més conservadora de la literatura mallorquina de principis de segle XX.

El 1995, ben aviat, apareixeria la tercera obra de Xesca Ensenyat en dos anys, el recull de relats *Canvi de perruqueria i altres misèries*, on seguia engrandint el seu univers literari però en forma de narracions breus, en lloc d'una novel·la. Cal dir que el relat "Mallorca se presenta", part d'aquest recull, va ser seleccionat per Pere Rosselló Bover per a ser traduït al castellà per Jaume Pomar dins el llibre *El cuento en las Baleares. Antología* (Calambur, 2010), publicat a Madrid i on compartia espai amb els principals escriptors mallorquins del segle XX (Miquel Àngel Riera, Carme Riera, Baltasar Porcel, Antoni Mus, Biel Mesquida, etc.).

El mateix any aparegueren dos relats més. En primer lloc, el relat inèdit “El te” va aparèixer dins el llibre *Dones soles* (Planeta, 1995), un hi apareixien els relats de les principals escriptores en llengua catalana (Maria Barbal, Carme Riera, Maria Mercè Marçal, etc.). En segon lloc, Xesca Ensenyat fou convidada a realitzar una conferència al cicle organitzat per Titoieta Ràdio d’Algaida, que donà lloc a la publicació de l’interessant relat “Història del formatge”, un text on retrata amb gran perfecció la pèrdua d’identitat de les classes benestants mallorquines.

El darrer llibre que Xesca Ensenyat va veure en vida va ser *Quaranta anys no són res* (1997), publicada amb el pseudònim Loleta Flors arran d’un encàrrec de l’editorial tarragonina El Mèdol, per una col·lecció que volia portar el gènere de la novel·la rosa a la llengua catalana.

A partir d’aquest moment arribà un llarg període de silenci editorial per a Xesca Ensenyat a rel, tal vegada, del camí tan singular que, com hem comentat, havia emprès la seva obra. No obstant això, no deixaria en cap moment d’escriure fins a la seva mort prematura l’any 2009 i, des d’aquell moment, el seu fill Marc Cerdó, també escriptor, ha treballat durament perquè part de l’obra inèdita d’Ensenyat vegi la llum.

D’aquesta manera, el 2012 va veure la llum la novel·la *Una altra vida* (Lleonard Muntaner), de la qual Maria Bohigas, del Club Editor, una de les editorials amb més prestigi de l’Estat espanyol va dir “*La mare d’en Marc Cerdó es deia Xesca Ensenyat. Era escriptora. És l’autora d’una obra que en mi ha deixat una petja profunda: Una altra vida.*”.

La darrera novel·la publicada fins al dia d’avui ha estat *Babalusa, la medusa* (El Gall, 2020). El mateix Cerdó (2020: 16) n’ha escrit: “*Xesca Ensenyat és una exploradora de vivències personals que escriu sobre la corrupció de la família. Prefereix la introspecció individual a la prospecció col·lectiva.(...). El lector queda atrapat en l’espai ignot on l’envia la consciència calidoscòpica de na Biana, empresària d’èxit i protagonista del llibre.*”

Tanmateix, encara hi ha un grapat de novel·les que resten inèdites i que seria de desitjar que qualche dia poguessin veure la llum, com és el cas de *Plexiglàs*, novel·la que el 1986 quedà finalista del Premi Josep Pla, sense cap tipus de dubte, un dels dos o tres premis més prestigiosos de la literatura catalana, sinó el que més, o *Viacrucis*, una novel·la que va ser publicada parcialment al blog *L’Hidroavió Apagafocs*. Malauradament, sembla que altres novel·les, com la titulada *Veureu els ases volar*, s’han perdut (Cerdó, 2020).

Més enllà de l’obra purament literària, Xesca Ensenyat escriví durant anys articles d’opinió a les principals capçaleres de premsa de les Illes Balears, com *El Día del Mundo*, *Última Hora*, *El País*, etc. En el cas d’*Última Hora*, en col·laboració amb altres escriptors com Antònia Vicens o

Leonard Muntaner publicà un *Santoral fantástico*. Li agradava el fet que els articles la posaven en contacte immediat amb els lectors, que sovint els celebrava, com afirmava en una entrevista realitzada per Biel Mesquida a l'escriptora pollencina a *El Día 16 de Baleares* del 19 de maig de 1991 (citada per Cerdó, 2020: 13).

Finalment, altres textos de gran interès de Xesca Ensenyat són els dels pregons pronunciats a les festes patronals de Pollença (1987) o Alcúdia (1994), amb els títols de *Compilació de bromes que vàrem fer quan estàvem de bones i quan no hi estàvem i tot Alcúdia, pedres velles i nous llibres*, respectivament, a més del pròleg a l'antologia *Al cel sia! Poeta Maria Antònia Salvà* (Edhasa, 1981).

Activisme cultural i social

Més enllà de la seva ja de per sí destacada trajectòria literària, Xesca Ensenyat també desenvolupar un destacat activisme social i cultural, tant en l'àmbit local pollencí com a nivell de Mallorca. Així, l'any 1979, en plena Transició Democràtica, Ensenyat formà part i fou una de les principals impulsores del nucli que fundaria la delegació pollencina de l'Obra Cultural Balear, una entitat creada l'any 1962 amb socis fundadors com Francesc de B. Moll o el pollencí Francesc Serra de Gayeta i que jugà un paper clau en la defensa dels valors democràtics. No només això, sinó que Ensenyat fou la primera presidenta de la delegació local, deixant pas posteriorment a Antoni Marquet Pascual. En el marc d'aquesta entitat, Ensenyat fou la principal impulsora de la publicació *El Gall*, que seria la primera publicació de caràcter local de la nova democràcia i la primera en llengua catalana, a més d'una de les primeres publicacions de l'Associació Premsa Forana de Mallorca (Cortès & Ferrer, 1987).

Posteriorment, l'any 1987, Ensenyat també fundaria la revista *L'Espira*, una publicació de caràcter cultural en la qual, al llarg dels deu números publicats es tocaven temes tant diferents com la literatura, la pesca, la política o la idiosincràsia del poble mallorquí, sempre des d'una perspectiva original, humorística i sarcàstica, en col·laboració de persones com Biel Mesquida, Miquel Bota Totxo, Antoni Seguí "Bocchoritanus", J.A. Encinas, etc. (Amengual Bibiloni, 2021).

Un fet especialment destacat és que, a principis de la dècada dels anys 80 Xesca Ensenyat va ser una de les pioneres dones que durant les Festes Patronals de Pollença va sortir al Simulacre vestint la tradicional camisa de cristiana, un fet avui en dia totalment normalitzat per la immensa majoria de dones pollencines, però que en aquells moments suposava tot un repte i un desafiament social.

Es poden relatar altres aspectes de l'activisme de Xesca Ensenyat, com la col·laboració amb artistes plàstics, com el cas d'Amador Magraner en l'exposició "Olor visual", que el 1997 signés el manifest "Per un nou estatut social de la llengua catalana", que el 1998 participés en l'homenatge al poeta Bartomeu Rosselló-Pòrcel ("I em ve al cap el dissabte dels Reis de 1998, al cementiri, el dia que feia seixanta anys que el jove Bartomeu [Rosselló-Pòrcel] era mort, i Xesca Ensenyat recitava *Auca*, ballant, modulant, cantant Sor Tomasseta, el vaixell, vol tirar-vos dins un pou... I les campanes... Portes la santa que sap com repiquen les campanes...", recordava Carles Rebassa en la Crida de la XXXV Fira del Llibre de Palma) o que el 2002 entrés com a Vocal per les Illes dins la Junta Directiva de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana.

Però el darrer fet que cal destacar de l'activisme de Xesca Ensenyat és com es va convertir en una pionera i referent de la cultura compartida en xarxa gràcies al seu *blog* *L'Hidroavió Apagafocs*, en el qual hi publicava capítols de novel·les, opinions, poemes, etc. i que encara és possible de visitar avui en dia¹. Amb aquest *blog* Xesca Ensenyat va contribuir a crear una comunitat bloqueaire d'intercanvi de cultura. L'endemà de la seva mort, que va tenir lloc el 14 de maig de 2009, la darrera entrada que s'havia publicat, que constava del 10 de març, acumulava més de 1.700 visites. Un usuari relatava la pèrdua d'aquesta manera en un comentari:

"M'he quedat glaçat... Com que el món del bloqueaire és de recent aparició és la primera vegada que hem de dir ADÉU a una dels nostres... i no sabem com fer-ho. En fi... allà on estigues (i ara que tindràs fil directe amb aquell/a que duu aquest trosset de món) dis-li qui som, què volem, amb qui ho volem i que faci allò que ens cal (sobretot a les valencianes i valencians i, per extensió, a totes i tots els que estem en aquest vaixell de futur)."

També el poeta i historiador Xavier Díez deixava un comentari especialment sentit que va la pena reproduir:

"La notícia de la desaparició de la Xesca Ensenyat m'ha trasbalsat. Malauradament no ens coneixíem en persona, tanmateix ens llegíem l'un a l'altre. Aquest any he patit la dolorosa pèrdua de quatre il·lustres lectors que lamento; en Luis Andrés Edo, l'Abel Paz, en Ricard Salvat, i ara la Xesca, que va tenir la deferència d'enllaçar-me al seu blog. La Xesca era una escriptora competent, i el seu [Hidroavió Apagafocs](https://blocs.mesvilaweb.cat/xesca/) mantenia tothora un alè literari i poètic d'una gran qualitat, d'aquests que dignifiquen el format i permeten la consideració del bloc com un nou gènere literari. De fet, la lectura dels seus posts solien tenir l'efecte de tractar de treballar amb més cura el llenguatge i em motivaven per posar una mica de reflexió en l'aixeta a raig de mots

¹ <https://blocs.mesvilaweb.cat/xesca/>

quan escric apressat. Realment el seu hidroavió ens estimulava a tots a tractar d'amanyar la llengua, un idioma dispers per la política, aplegat a la xarxa, pròxim en les consciències.

La pèrdua de la Xesca ens fa pensar en l'efímer dels mots i els records. Tanmateix, com un regust a mar salada d'aquell inoblidable capvespre d'agost, encara mantenim aquelles velles fragàncies en el record, malgrat la tramuntana, malgrat l'hivern. Allà on siguis, Xesca, continua inspirant-nos."

Reconeixements pòstums

Com s'ha vist, la mort prematura de Xesca Ensenyat causà un fort impacte en el món cultural, literari i bloque mallorquí i en llengua catalana. Des d'aquell moment no ha deixat d'haver-hi actes de reconeixement.

El mateix 2009, el dies 27, 28 i 29 d'octubre, el PEN Club català, en col·laboració amb la UIB organitzà les jornades *Les vides de Xesca Ensenyat* a l'edifici Sa Riera de Palma i una darrera sessió al Club Pollença, amb la participació de nombrosos escriptors. El mateix any, la delegació pollencina de l'Obra Cultural organitzà una ruta literària pel Port de Pollença.

Posteriorment, l'any 2012 s'organitzaren a la Fundació ACA de Búger unes jornades sobre *blogs* i literatura dedicades a la memòria de Xesca Ensenyat i en la qual hi participaren escriptors com Biel Mesquida i Sebastià Perelló, o periodistes com Vicent Partal. Mesquida escrivia, al *blog* dedicat específicament a les Jornades: *"Gràcies per estimar tant na Xesca, per estimar aquesta eina que pot ser tan bona per a la literatura catalana, aquesta eina que ens fa glocals! Gràcies, Xesca per estimar tant els teus amics i els teus lectors amics! No t'oblidarem!"*².

El 2015 arribà un dels punts àlgids dels reconeixements pòstums a Xesca Ensenyat, quan l'actriu Catalina Solivellas, sota la direcció de Joan Fullana, estrenà, amb gran èxit, la versió teatral de *Quan venia l'esquadra* al Teatre Principal de Palma. L'obra, que tenia forma de monòleg, va tenir una gran acollida i voltà durant mesos per tot Mallorca, amb diverses actuacions també a Catalunya. El periodista i dramaturg Rafel Gallego escriví per a l'ocasió que *"En el temps en què es cuina un arròs de peix 'Quan venia l'esquadra' ens regala frases sublimes i clarividents idees sobre la quotidianitat i records de costums i postals de colors gastats... però tot travessat per la broqueta d'una mena de sofisticació filosòfica, mística de vegades."*³

Quan feia 10 anys de la mort de Xesca Ensenyat, el 2019, la delegació pollencina que ella mateixa havia fundat i presidit organitzà també una sèrie d'actes, consistents en la taula rodona "Visions

² <https://blocs.mesvilaweb.cat/blocsilitliteratura/quin-guster-mirar-te-xesca-quin-guster-llegir-te-xesca/>

³ <https://www.fancultura.com/quant-venia-lesquadra/>

de Xesca Ensenyat”, moderada per Pilar Anau i amb la participació de Carles Rebassa, Biel March i Francesc Company, i en un espectacle literari en què diversos poetes llegiren textos d’Ensenyat i la cantautora Meritxell Gené i la poeta Aina Torres Rexach representaren el seu espectacle *La mirada violeta*, unint el nom d’Ensenyat al de les reivindicades escriptores Maria Mercè Marçal i Montserrat Roig.

Finalment, a rel de la publicació de *Babalusa, la medusa*, l’any 2021, de nou a la Fundació ACA de Búger hi va tenir lloc l’acte “Un vespre amb Xesca Ensenyat”, consistent en una presentació de la novel·la i una lectura dramatitzada d’alguns fragments a càrrec d’Heura Teatre.

Recapitulacions

La trajectòria literària de Xesca Ensenyat, formada per set novel·les, unes memòries literàries, un llibre de relats i un poemari, a més d’altres textos esparsos, és d’una qualitat innegable, com demostren els nombrosos i prestigiosos premis que va rebre. A nivell local, es pot assegurar sense risc, que es tracta de la principal escriptora que ha donat Pollença després de Miquel Costa i Llobera, i la principal de la segona meitat del segle XX. No obstant això, la figura d’Ensenyat, especialment, ha tingut moments de cert oblit. De fet, el crític de teatre J.A. Mendiola, arran de l’estrena de la versió teatral de *Quan venia l’esquadra*, escriví que era “una bona manera de fer-li una mica de justícia, segurament mai suficient, però menys és res, encara que no hem d’oblidar que va ser finalista del premi Josep Pla i guanyadora del Ciutat de Palma, que tampoc no està gens malament, com no ho està refrescar la tan fràgil memòria recent.”⁴ Sens dubte, el nomenament com a Filla Il·lustre ajudaria a pal·liar aquesta situació.

Per altra part, també cal tenir en compte la importància d’Ensenyat per a la vida cultural del municipi de Pollença, especialment amb les publicacions *El Gall* i *L’Espira*, i la seva incidència en les festes patronals tot contribuint a popularitzar la camisa de cristiana entre les dones i fomentant la seva participació en la festa.

Finalment, també cal recalcar que d’entre la vintena de fills il·lustres que té el municipi de Pollença, únicament tres són dones, dues de les quals de segles enrere (segles XIV i XVI) i la més moderna de principis del segle XX, com el fet que no hi ha cap fill il·lustre que sigui originari del nucli poblacional del Port de Pollença, dues condicions que també compleix la figura de Xesca Ensenyat.

⁴ http://www.arabalears.cat/premium/Xesca-Ensenyat-dona-dempenta_0_1441656009.html

Bibliografia

AMENGUAL BIBILONI, M. (2021). "L'Espira Magazine". *Revista Cap de Fibló*, 1, p. 4.

ARNAU, P. (2004). "Desaïlladament illencs? La narrativa balear contemporània i la tematització de la insularitat". Dins: *(Des)aïllats: narrativa contemporània i insularitat a les Illes Balears*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 61-114.

CERDÓ, M. (2020). "Full de vida", dins ENSENYAT, X. *Babalusa, la medusa*. Pollença: El Gall, 9-17.

CORTÈS, J.; FERRER, R. (coords.) (1987). *L'Associació de la Premsa Forana de Mallorca (1978-1987)*. Palma: Consell Insular de Mallorca.

LLOMPART, J.M. (2014). *Selecció de pròlegs. Vol. I*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Universitat de les Illes Balears.

LLUÍS, J.L. (2006). *Diccionari dels llocs imaginaris dels Països Catalans*. Barcelona: RBA Libros.

ROSSELLÓ BOVER, P. (2010). *El cuento en las Baleares. Antología*. Madrid: Calambur.

SALAS VIVES, P. (2011). *Història de Pollença. Segle XX*. Pollença: Ajuntament de Pollença.

VARIS AUTORS (2005). *Irradiacions: La literatura catalana a les Illes Balears : el segle XX* [comissariat, Carme Castells Valdivielso ; textos, Carme Castells Valdivielso, Margalida Castells Valdivielso]. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics: Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Educació i Cultura.

Miquel Amengual Bibiloni

Historiador i arxiver